Kotimaisten kielten keskus
INSTITUTET FÖR DE INHEMSKA SPRÅKEN

ASIANTUNTIJALAUSUNTO
Kotimaisten kielten keskus/Leena Nissilä
11.3.2025
Dnro 39/03/25

Lakivaliokunta
Eduskunta

Kotimaisten kielten keskuksen lausunto lakivaliokunnalle asiasta KAA 6/2024 vp: Termit äiti ja isä säilytettävä lainsäädännössä, palveluissa ja yhteiskunnassa

Kotimaisten kielten keskus kiittää mahdollisuudesta tulla kuulluksi ja toteaa lausuntonaan seuraavaa:

Säädös- eli lakikieli perustuu yleiskieleen, mutta säädöskielellä on omia erityispiirteitään. **Lakikielelle on ominaista pyrkimys täsmällisyyteen ja yksitulkintaisuuteen. Siksi on hyvä, että esimerkiksi lainsäädännössä ihmisiin, joita tietty oikeus koskee, viitataan yksiselitteisesti siten, että laki on sovellettavissa kaikkiin tapauksiin ilman tulkintavaikeuksia.** Joskus yksiselitteisyys edellyttää monisanaistakin määrittelyä. Säädöskielen termit voivat olla myös epätäydellisiä, jolloin on tärkeää, että ne ovat kuitenkin yksitulkintaisia ja sopivat kaikkien tilanteeseen. Tällöin termien kanssa joudutaan tekemään kompromisseja.

Yleiskielessä äidillä tarkoitetaan tavallisesti lapsen naispuolista vanhempaa, isällä miespuolista vanhempaa määrittelemättä tarkemmin, onko kysymys esimerkiksi biologisen vai sosiaalisen vanhemmuuden muodoista. **Lakikielen täsmällisyysvaatimuksen vuoksi sanojen äiti ja isä käyttäminen termeinä, eli tarkkaan määritellyn käsitteen ilmauksena, edellyttää niiden tarkkaa määrittelemistä juuri kyseisessä kontekstissa.** Näin tehdään esimeriksi vanhemmuuslaissa (775/2022), joka määrittelee erilaisia tapauksia vanhemmuuden toteamiseen. Äitiys, isyys ja vanhemmuus suhteessa lapseen voivat muodostua monilla tavoilla. Siksi lainsäädännössä voi olla monissa tapauksissa yksitulkintaisempaa käyttää muita ilmauksia viittaamaan juuri lain kuvaamiin tapauksiin. Näin voi olla esimerkiksi määriteltäessä raskauteen tai synnytykseen perustuvia oikeuksia, jotka eivät koske kaikkia äitejä tai vanhempia.

Biologisen vanhemmuuden lisäksi molemmilla sanoilla on myös laajentunutta ja kuvallista käyttöä (esim. adoption ja uusperheen kautta luodut suhteet). Kaikki lapset eivät synny perheisiin, joissa on äiti ja isä. Termejä ei siitä syystä voi päättää sen mukaan, miten joku haluaisi asioiden olevan, vaan laki pitää kirjoittaa niin, että se sopii kuvaamaan koko yhteiskunnan todellisuutta. Kielitoimiston sanakirjan kuvauksiin voi tutustua tarkemmin seuraavien linkkien kautta:

Hakaniemenranta 6
00530 Helsinki
Y-tunnus 0245872-8

Puhelin 0295 333 200
S-posti etunimi.sukunimi@kotus.fi

https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/äiti,
https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/isä.

Säädöskieli perustuu yleiskieleen, ei toisin päin. Lainsäädännössä olevia ilmauksia ja erikoisterminologiaa käytetään tyypillisesti julkisissa palveluissa ja myös arkikielessä viitattaessa laeissa määriteltyihin oikeuksiin ja niihin perustuviin etuuksiin, esim. vanhempainvapaa. Kielenkäytön muita ulottuvuuksia säädöskieli ei kuitenkaan ohjaa, vaan kehitys tapahtuu päinvastaiseen suuntaan. **Kielenkäyttö yhteisössä muokkaa ajan myötä ilmaisutapoja ja myös joidenkin sanojen merkityksiä. Muutokset löytävät aikanaan tiensä myös lakikieleen**, jossa ei nykyisin puhuta enää esimerkiksi epäsiveellisyydestä vaan käytetään kussakin asiayhteydessä täsmällisempiä, sekä nykyistä kielenkäyttöä että lainsäädäntöä paremmin palvelevia ilmauksia.

Yleiskielessä ja julkisessa kielenkäytössä tulee käyttää ilmauksia, jotka pitävät yllä ja edistävät tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta. Ihmisryhmiin viitattaessa on siksi suosittava yleisiä ilmauksia, jotka eivät sulje pois ketään tarkoitettuun ryhmään kuuluvaa. Siksi esimerkiksi lastenneuvolaan kutsuttaessa on yleisesti parempi puhua lapsen vanhemmista kuin isät pois sulkevasti vain äideistä ja suunnata lapsen hoivaan liittyvä puhe yhdenvertaisesti molemmille vanhemmille. Sen sijaan tietyn lapsen äitiin tai isään voi hyvin viitata lapsen äitinä tai isänä, kun nimenomaisesti heistä on kysymys.

Kansalaisaloitteen ehdotukset

Puheena olevassa aloitteessa ei täsmennetä, mihin lakiin tai lakeihin siinä viitataan. Kuitenkin esimerkiksi vanhemmuuslaissa käytetään enimmäkseen sanoja *äiti* ja *isä*, eikä synny vaikutelmaa, että näitä sanoja olisi pyritty järjestelmällisesti korvaamaan muilla sanoilla. Vanhemmuuslaissa vanhempiin viitataan myös ilmauksin *synnyttävä äiti*, *toinen äiti* ja *toinen vanhempi*. Translaissa ei mainita sanoja *äiti* tai *isä*, mutta toisaalta ei myöskään sanoja *synnyttäjä* tai *siittäjä*, joihin aloitteessa viitataan.

Kansalaisaloitteessa mainituilla sanoilla siittäjä ja synnyttäjä on sekä lainsäädännössämme että sosiaaliturvan toteuttamisessa erittäin marginaalinen asema − jos minkäänlaista. **Kansalaisaloitteessa mainittua ongelmaa ei siis lainsäädännössä ole.** Perhesuhteisiin, vanhemmuuteen, sukupuoliin jne. liittyvä sanasto on kuitenkin erityisen vahvasti tunteita herättävää, joten kansalaisaloitteessa ilmaistu huoli on tässä mielessä ymmärrettävä.

Sana *siittäjä* ei näytä esiintyvän lakitekstissä lainkaan ja *synnyttäjä* esiintyy pääosin lääketieteellisissä yhteyksissä. (Ks. myös esim. Kervinen 2024.) Tekijännimenä *siittäjä* saattaa korostaa tekijyyttä ja teknistä suoritusta, jolloin isyydestä jäävät piiloon tunnesiteisiin tai vanhemmuuteen liittyvät puolet. Sosiaaliturvan toteuttamisessa, esimerkiksi Kelan verkkosivuilla lapsen syntymästä ja hoidosta, ovat esillä niin sanat *vanhemmuus*, *äitiys* kuin *raskauskin*. Lisäksi esimerkiksi Kela tarjoaa etuuksista joka tapauksessa tietoa myös selkokielellä, joten jos ja kun lainsäädännössä on hankalia termejä, ne tulevat yleensä selitetyksi.

Hakaniemenranta 6
00530 Helsinki
Y-tunnus 0245872-8

Puhelin 0295 333 200
S-posti etunimi.sukunimi@kotus.fi

Lainsäädännön kieli

Lainsäädäntö ei määrää yleistä kielenkäyttöä, mutta lainsäädännössäkin on hyvä pyrkiä käyttämään kaikille ymmärrettävää yleiskieltä silloin kun se on mahdollista. **Lainsäädännössä on kuitenkin ennen kaikkea käytettävä kieltä tavalla, joka turvaa kaikkien kansalaisten oikeudet. Vähemmistöjen tilanteen huomioon ottava kieli ei vähennä enemmistön oikeuksia.** Päinvastainen kielenkäyttö sen sijaan on ongelma: vähemmistöt ulossulkeva kieli voi olla kohtalokas vähemmistön edustajalle sillä tavalla, että tämä ei esimerkiksi pääse itselleen kuuluvien etuuksien piiriin.

Kotimaisten kielten keskus toteutti vuosina 2023–2024 Säädöskielen ymmärtäminen -hankkeen osana valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoimintaa. Hankkeessa tutkittiin, miten erilaiset lukijaryhmät ymmärtävät suomen- ja ruotsinkielisiä säädöstekstejä ja mitkä säädöskielen ominaisuudet estävät ja mitkä edistävät säädösten ymmärtämistä. Tutkittavia ryhmiä olivat muun muassa juristit, muut asiantuntijat ja maallikot. Odotuksenmukaisesti juristit ymmärtävät säädöskieltä parhaiten, mutta myös he pitävät säädöksiä vaikeina ja raskaslukuisina. Jos lukijalla ei ole juridista koulutusta, ymmärtäminen on vaikeampaa.

Säädöskielen lukemista vaikeuttavat etenkin pitkät ja mutkikkaat virkkeet, viittaukset ja termit. Ymmärtämistä helpottavina piirteinä mainittiin lyhyet virkkeet, tutut sanat ja luetelmat. Ruotsinkieliset pitävät termejä vaikeuttavana piirteenä selvästi useammin kuin suomenkieliset. Kysely- ja käytettävyystutkimuksen perusteella tutkijat esittävät viisi suositusta, joiden avulla säädöskieltä ja sen ymmärtämistä voidaan parantaa:

1. Lisätään ymmärrettävyyden arviointi säädösten vaikutusarviointiin.
2. Arvioidaan säädösten ymmärrettävyyttä lainvalmistelussa käytettävyystestauksen avulla.
3. Jatketaan säädöskielen lähentämistä yleiskieleen.
4. Tarjotaan tietoa säädöstekstien lukemisesta ja siinä käytettävistä apuneuvoista.
5. Otetaan myös ruotsinkielinen säädösversio huomioon lainvalmisteluprosessin alusta asti.

Lainsäädännön kieli ja arjen kielenkäyttö

Lainsäädäntö ei määrää siitä, miten ihmiset arjessaan puhuvat. Lainsäädännössä on myös paljon termejä ja sanoja, joita ei arjessa käytetä.

Kotimaisten kielten keskuksen Kielitoimiston sanakirja kuvaa nykyisin käytettävää yleiskieltä ja joissain tapauksissa antaa myös suosituksia sanojen käytöstä. Osana työtään sanakirjan toimitus seuraa yleistä kielenkäyttöä ja sanastossa tapahtuvia muutoksia. **Sanakirjan toimitus ei ole havainnut, että sanojen äiti ja isä asema kielessä olisi huomattavasti muuttunut.**

Vanhempiin ja isovanhempiin liittyvä sanasto on Suomessa rikasta ja elinvoimaista (ks. esim. Hurtta 2014; Laaksonen 2014; Vehmaskoski 1989). Itä-Suomen yliopisto teetti vastikään yhdessä Ylen kanssa kansalaiskyselyn siitä, miten eri tavoin äitejä nimitetään. Vastauksia tuli kaikkiaan yli 56 000: ”Kyselyn

Hakaniemenranta 6
00530 Helsinki
Y-tunnus 0245872-8

Puhelin 0295 333 200
S-posti etunimi.sukunimi@kotus.fi

perusteella suurin osa kutsuu äitiään sanalla *äiti*. Muita suosikkeja ovat *mutsi*, *äiskä*, *äite*, *äitee*, *mamma*, *mama* ja *äippä*. Aika moni kutsuu äitiään myös äidin etunimellä.” (Kivimäki & Wallenius & Raimoaho 2024.)

Kotimaisten kielten keskus haluaa lopuksi todeta, että **kieli on keskeinen osa kansalaisten osallisuuden, yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon toteutumisessa**.

Käytetyt lähteet:

Fremer, Maria−Kankaanpää, Salli−Nordman, Lieselott−Rydzewska-Siemiątkowska, Joanna−Suominen, Riitta: Säädöskielen ymmärtäminen. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2024:16. (Säädöskielen ymmärtäminen - Valto)

Hurtta, Heikki 2014: Onko faija teillä kundina? Kielikello 4/2014.

Kervinen, Elina 2024: Kansalaisaloite vaatii äidin ja isän takaisin lakiin – Ne nimenomaan säilytettiin, sanoo virkamies. Helsingin Sanomat 8.11.2024.

https://www.kielitoimistonsanakirja.fi

Laaksonen, Marianne 2014: Puoliveli ja bonusäiti. Uusperheen nimitysten kirjoa. Kielikello 2/2014.

Vehmaskoski, Maila 1989: Äijät ja ämmät, vaarit ja muorit. Isovanhempien nimitykset suomen murteissa. 3/1989